

- управление учебно-воспитательным процессом учащихся с использованием традиционных средств физического воспитания;

- создание условий для занятий национальными видами спорта.

Самообразовательно-просветительный блок предполагает овладение традиционной физической культурой и технологией самообразования в области познания этнокультуры и традиций, опыта физического воспитания кыргызов. С учетом конкретных социально-педагогических условий и обстоятельств учитель физической культуры (на основе полученных на курсах повышения квалификации знаний, умений, навыков) должен методически грамотно помочь администрации школы, коллегам, родителям, и другим не интуитивно, а сознательно приобщаться к внедрению национального компонента в учебно-воспитательный процесс по предмету "Физическая культура", а также возрождать и развивать традиционную физическую культуру кыргызов.

Как этнопедагогу в сфере физической культуры ему особенно важно овладеть суммой эффективных путей, форм, методов и средств возрождения и укрепления традиций.

Основу разработанной нами модели составляет адекватное восприятие слушателями курсов результатов внедрения национального компонента программы по предмету "Физическая культура", которое закладывается на лекционных, семинарских, практических и индивидуальных занятиях.

Учителю физической культуры (слушателю) необходимо:

- знать этнокультурное наследие кыргызов в области этнопедагогики физического воспитания подрастающего поколения;

- уметь планировать и проводить основные виды физкультурно-оздоровительных занятий с детьми школьного возраста с учетом национально-региональных условий;

- владеть технологией обучения двигательным действиям и развития физических качеств личности на основе традиционных средств физического воспитания кыргызов.

Обязательным условием достижения педагогического результата является прохождение следующих этапов:

- формирование интереса слушателей к содержанию традиционной физической культуры и этнопедагогического опыта в физическом воспитании, стремление отображать этнопедагогический материал в образовательных и воспитательных проектах и программах;

- развитие самостоятельности и творчества при отражении традиционных средств физического воспитания кыргызов в различных формах практической этнопедагогической деятельности (уроки физической культуры, физкультурно-оздоровительные мероприятия в режиме учебного дня, внеклассная работа, общешкольные физкультурно-массовые и спортивные мероприятия).

Комплексное решение вышеназванных проблем отображено посредством введения в систему повышения квалификации курса "Внедрение национально-

регионального компонента в программу по предмету "Физическая культура". Цель курса: расширить и углубить знания, умения, двигательные навыки в этнопедагогике физического воспитания кыргызов а также её использование в учебно-воспитательном процессе учащихся в качестве содержания национального компонента программы.

Основные задачи курса:

- ознакомить слушателей с этнопедагогикой физического воспитания кыргызов;

- организовать самостоятельную творческую работу учителей физической культуры по осмыслению узловых проблем реализации национального компонента программы по предмету "Физическая культура";

- заложить основы этнопедагогического образования по освоению, сохранению, возрождению и развитию традиционных средств физического воспитания кыргызов.

Программа курса включает 4 раздела с общим объемом 60 часов, из которых 30 часов отводится на аудиторные занятия, и 30 часов на индивидуальную и самостоятельную работу. На лекционных занятиях раскрываются вопросы истории возникновения и становления физического воспитания кыргызов. Этнокультурное представление о физическом воспитании кыргызского народа, раскрывает теоретико-практический опыт традиционного физического воспитания, его содержание, формы, методы и принципы обучения подрастающего поколения, связь традиционного физического воспитания в обучении хозяйственно-промышленной деятельностью (охотой животноводством, земледелие). Устное творчество в системе физической подготовки подрастающего поколения кыргызов знакомит с героико-богатырскими эпосами в системе физического воспитания.

В разделе "Традиционные средства физического воспитания кыргызов доводится до слушателей сложившаяся этнопедагогическая система физического воспитания. Дается классификация традиционных средств физического воспитания кыргызов. Раскрываются функции традиционных средств физического воспитания. Роль и значение игр в системе физического воспитания, существенные характеристики и педагогические условия для эффективности использования их в учебно-воспитательном процессе с учащимися. Состязания и самобытные физические упражнения в системе физического воспитания народа, классификация их и педагогическое содержание. Национальная рекреация, формы и её виды. Классификация национальных видов спорта. Национальные виды спорта в системе физического воспитания. Роль и значение национальных танцев в системе физического воспитания. Освещаются различные жанры устного творчества-пословицы, загадки, сказки, легенды, были, колыбельные песни, определяются их дидактическая и воспитательная ценность, методика использования в практической этнопедагогической деятельности учителя физической культуры.

Вместе со слушателями рассматриваем и обсуждаем основные идеи традиционного этнопедагогического представления о физическом воспитании кыргызов.

В разделе "Проблемы оптимизации содержания физкультурного образования учащихся", рассматриваются концептуальные подходы к физкультурному образованию школьников: комплексный, базово-вариативный, спортивно-тренировочный, базово-спортивный, региональный. Внимание слушателей акцентируется на реализации содержания национального компонента программы по предмету "Физическая культура". На практических занятиях слушателям представляется оценка выполнения требований стандарта. Общие подходы к оцениванию достижений учащихся в данном разделе основываются на соответствии целям изучения образовательной области "Физическая культура" и требованиям к уровню подготовленности учащихся, зафиксированным в образовательных стандартах. Оцениванию подлежат знания, двигательные умения и навыки, двигательная подготовленность. Представляются конкретные формы их проверки. От того, каковы цели и задачи, лежащие в основе программ, во многом зависит выбор содержания учебного материала и возможность перевода его на язык современных технологий (методику и организацию). В итоге этим определяются и результаты учебно-воспитательного процесса.

В разделе "Планирование учебного материала по предмету физическая культура" наряду с углублением теоретических знаний основное внимание слушателя сосредоточено на умении разрабатывать документацию по планированию с учетом национально-регионального компонента. Умелое, грамотное изучение научной и этнопедагогической литературы предполагает детальный анализ путей планирования национального компонента программы, а результаты, полученные в практической деятельности, позволяют сопоставить их результатами деятельности своих коллег.

Особое внимание в программе курсов уделено практическим занятиям со слушателями по методике обучения традиционным средствам физического воспитания кыргызов.

Игры являются составной частью духовной культуры, естественным спутником жизни каждого человека. Игры у каждого народа возникают и развиваются в силу исторических, социально-экономических и географических условий [1]. Обладая простым и доступным для ребенка и взрослого языком, игры, состязания, самобытные физические упражнения отражает образ жизни людей, их быт, национальные устои, морально-волевые качества. Слушатели знакомятся с типологией и особенностями проведения игр, состязаний и самобытных физических упражнений.

Особое место в содержании традиционного физического воспитания занимают национальные виды спорта, которые продиктованы не только традиционным трудом и бытом, но и темпераментом народа, природными, и историческими особенностями. Слушателям на практических занятиях дается анализ

техники метаний, прыжков, бега с палкой, методика преподавания видов спорта.

Изучение слушателями курса программы нацеливает их на самостоятельную практическую работу. В связи этим предусматривается выполнение ими заданий следующего характера: анализ этнопедагогических особенностей физического воспитания кыргызского народа, моделирование уроков по разделам программы, внеклассных и внешкольных мероприятий на основе традиционных средств физического воспитания кыргызов.

На заключительных занятиях слушатели курсов выступают с информацией о результатах выполнения исследовательских этнопедагогических проектов, в которых на основе анализа практики предприняты попытки моделирования опыта этнопедагогики физического воспитания применительно к современным условиям; где идет разговор о современных методиках, программах, программно-методических материалах, разработках уроков, внеклассных и "внешкольных мероприятий. Организуется выставка материалов, выполненных учителями физической культуры, на которой представлены модели, схемы, графики, методические рекомендации, пособия для оказания помощи учителям физической культуры по реализации национального компонента программы по предмету "Физическая культура".

Данный курс способствует формированию у слушателей представления о реальных возможностях решения достаточно широкого комплекса актуальных проблем педагогики физического воспитания на основе целенаправленного изучения и внедрения в учебно-воспитательный процесс общеобразовательных школ КР национального компонента программы, основанного на традиции кыргызского народа.

Литература:

1. Анаркулов Х.Ф. Пути повышения эффективности физического воспитания школьников на основе использования подвижных игр и учета региональных факторов (на примере Киргизской ССР): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - Фрунзе, 1980. - 22 с.
2. Асмолов А.Г., Ягодин Т.Я. Образование как расширение возможностей развития личности // Вопросы психологии. - М, 1992. - №1-2. - С. 5-14.
3. Дьяченко В.С. Управление переподготовкой слушателей в ИФК // Проблемы организации непрерывного образования руководящих работников и специалистов народного хозяйства. - М, 1989. - С.326.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя. - М. Просвещение, 1993. - 283 с.
5. Социально-педагогические проблемы диагностики повышения квалификации и переподготовки специалистов. Сборник научных трудов/ Под редакцией С.Г.Вершловского. -СПб., 1993.-201 с.
6. Уразгильдеев Р.Х. Кыргызский танец. -Бишкек: Кыргызстан, 1994. -180 с.
7. Эльбур Р.Э. О некоторых возможностях использования данных контроля знаний слушателей при коррекции логической структуры учебного материала // Научно-методические основы контроля знаний слушателей в системе повышения квалификации. -Рига., 1987. -С.54-55.

Рецензент: д.пед.н., доцент Ысыкеев А.

Каранова Т.Н.

**БАЛДАР ФОЛЬКЛОРУН ОКУП-ҮЙРӨНҮҮДӨ ОКУУЧУЛАРДЫ РИТОРИКАЛЫК
ТАПКЫЧТЫККА КАЛЫПТАНДЫРУУГА СТУДЕНТТЕРДИ ҮЙРӨТҮҮ САБАГЫ
ЗАНЯТИЯ УЧАЩИХСЯ В ИСКУССТВО ИЗУЧАТЬ РИТОРИКУ ДЕТСКОГО
ФОЛЬКЛОРА**

T.N. Karanova

**TRAINING CLASSES OF PUPILS IN THE ART OF RHETORIC STUDY OF
CHILDREN'S FOLKLORE**

УДК: 371:370/25.17

Макалада балдар фольклорун окуп-үйрөнүүдө окуучуларды риторикалык тапкычтыкка калыптандырууга студенттерди үйрөтүү сабагы каралган.

The article discusses lessons to teach students the art of rhetoric in the study of children's folklore.

Бүгүнкү күнү ЖОЖдордун педагогикалык факультеттеринин студенттерине, б.а. болонок мугалимдеринин кеп ишмердүүлүгүн жогорулатуу, аларды окуучуларга тилдин грамматикалык структурасынан гана маалымат берип, эрежелерди жаттоого гана машыктыруу эмес, окуучулардын кеп ишмердүүлүккө калыптандыруу башкы маселелердин бири. Мындагы иш-аракеттер окуучулардын риторикалык чеберчилигин калыптандырууга багытталмакчы.

Риторика - чечендик кепке, сөз өнөрүнө үйрөтүү сабагы катары, республикабыздын айрым мектептеринде, гимназия-лицейлеринде далайдан бери тандоо сабагы катары окутулуп келүүдө. Ошентсе да, эне тилибизде балдарды сөз өнөрүнө үйрөтүү боюнча атайын программа ушу кезге чейин жарык көрүп, практикага киргизиле элек, мугалимдер үчүн усулдук курал, ал тургай, алгылыктуу макалалар да жазылып чыга элек. Демек, бул багытта аткарыла турган иштин чети оюлбаган бойдон турат.

Риторика предметин илимий жактан негиздеп, изилдөөлөрдү жүргүзүү, окуу китептерин жазуу, чечендик кепке үйрөтүү боюнча тексттердин жыйнактарын түзүү бүгүнкү күндө өтө зарыл.

Кыргыз эли сөз өнөрүн кастарлап, аздектеген, аны жан дүйнөсүнүн азыгы катары бапестеп келгендигин дүйнө элине таанымал "Манас" эпосубуз менен философиялык ой-чабыты терең накыл сөздөрүбүз менен түбөлүк түнөк тапкан элибиздин бай мурасын студенттерге тааныштыруу үчүн бул предмет абдан керек.

Кеп өстүрүү ишинде окутуунун жаны технологиясынын моделдерин пайдалануу менен студенттердин сөздүк корун, эске тутуусун, сөз байлыгын, угуу, окуу, сүйлөө, жазуу менен көп ишмердүүлүктөрүн арттырууга, шарт түзөт деп эсептейм. (1)

Азыркы экономикалык оор шартка карабастан азыноолак айрым усулдук ыкмаларды жайылтып, студенттерге багыт болор айрым иштерди аткара бергенибиз оң.

Төмөндө, болочок мугалимдер үчүн күндөлүк иш-колдонорлук айрым ыкмаларды, сөз өнөрүнө

окуучуларды машыктырар көнүгүүлөрдүн түрлөрүн сунуш кышабыз.

Аларды - окумуштуулар С.Рысбаевменен Б.Абдухамидовалар бөлүштүргөндөй, төмөндөгүдөй аталынттардагы риторикалык көнүгүүлөр деп атап алганыбыз жөндүү деп ойлойбуз:

1. Риторикалык "блицвикторина";
2. Риторикалык табышмактар;
3. Риторикалык батаятмалар;
4. Риторикалык жат жазуу;
5. Риторикалык баа берүү;
6. Риторикалык сын берүү;
7. Риторикалык ой толгоо;
8. Риторикалык калптар;
9. Риторикалык баталар;
10. Риторикалык акыйнек;
11. Риторикалык санак-ыр;
12. Риторикалык таймаш;
13. Риторикалык кече.
14. Риторикалык эссе;
15. Риторикалык дилбаян;

Макалада риторикалык мындай көнүгүүлөрдүн максаты, жүргүзүү ыкмалары тууралуу кыскача түшүнүктөр берилүү менен, ылайыгына жараша айрым үлгүлөрүн сунуш кылабыз. Мындан сырткары, болочокюгу мугалим өзүнүн чыгармачылыгына карап, риторикалык маанайдагы баяндамаларды жана дилбаяндарды да жаздырса болот.

Эмесе, студенттердин педагогикалык практикасы учурунда мына ушул көнүгүүлөрдүн айрымдары боюнча өткөрүлгөн сабактардыга айрымдарына кезеги менен орун берели:

1. Риторикалык "блицвикторина".

Максаты: Окуучулардын байкагычтыгын, ой жугуртуусунун ылдамдыгын, тушунугун текшеруу жана бекемдөө, эне тилиндеги сөз сырын билуусун байкоо.

Викторинаны класста окуучуларды топ-топко бөлүп алып, өткөрсө болот.

Журушу: а) мугалим элдик макалдын биринчи жарымын айтат, окуучу болсо калган экинчи бөлүгүн жаңылбай, тез айтуусу талап кылынат.

Мисалы:

- ... үйдө кыл жатпайт, ... үйдө кул жатпайт.
- ... шарапаты, ...кесепети.
- жээн...болбойт,желке ... болбойт.
- ай... керек, акыл... керек.
- Кагч-ям _

Жатсам,...

Чапсам, ...

Кемсем,... **Караңгыда...** (келеке) (колдонуучу сөздөр: басат, жатат, чабылбайт, көмүлбөйт, көрүнбөйт.)

б) мында окуучуну жаңылтыш үчүн тез-тез, ойлонбостон жооп бере турган, турмуштук түрдүү көрүнүштөрдү камтыган суроолор камтылат: Булар туурабы?

- бозо сүттөн жасалат,
- айран таруудан жасалат,
- коён сойлойт,
- түлкү улуйт,
- бака чардайт,
- жылан чуркайт,
- сагызган шакылыктайт.
- а тоокчу?
- кой мөөрөйт
- а уйчу?.
- ит үрөт.
- а карышкырчы?.
- от куйт.
- а бороончу?

2. Риторикалык табышмак айтышуу. Максаты:

Окуучулардын байкагычтыгын, ой жүгүртүүсүн өстүрүү, тапкычтыгын, кыял жүгүртүүсүнүн өз алдынчалыгын текшерүү жана бекемдөө.

Журушу: Мугалим окуучуларына ой жүгүртүп жооп берүү мүнөзүндөгү сөздүк, предметтик жана логикалык табышмактарды айтат. А окуучулар болсо, өз алдынчалуу жоопторун айтууга аракет кылат.

- Төрт бир тууган сапар чегет, Бири-бирин кууп жетпейт. (арабанын дөңгөлөктөрү)
- Энеси уйдо калат, баласы айылчылайт. (ачкыч, кулпу)
- Жыл мезгилин ылга..., жайы-кышы курга... (колдонулуучу мүчө: -бас) (арча)

3. Риторикалык бат айтмалар.

Максаты: Окуучулардын эне тилине жатыгуусун, сөз айкаштарын тез айтып, окшош тыбыштардан, муундардан түзүлгөн батайтмаларды жанылбай шар айтуусун текшерүү жана ага көнүктүрүү, машыктыруу. **Жүрүшү:**

- Ай, ай Айдарбай, Кызыл мүйүз үйүндү, Үйүнө айдай бар. (2)
- Ал аралда да марал, Бул аралда да марал, От экен маралга да арал, Оттосунда маралга да арал (3)
- Эрген аркарлар марчага марчалайт, Эрген аркарлар марчага марчалашса, Биздин жердеги аркарлар марчага марчалабай, Кимдин жериндеги аркарлар марчага марчалайт? (4)

4. Риторикалык калптар

Максаты: Кыял чабыттарын өстүрүү, сөздү эптуу, орундуу колдонуп, жалганды элестүү, чындай айта билүү өнөрүнө үйрөнүү.

Жүрүшү: Калптар да сөз өнөрүнүн бир түрү, ошондуктан окуучуларды да мындай сөз өнөрүнө машыктыруу сабактагы негизги максат болуп саналат. Антсөө да, төмөндө берилген текст окуучулардын өз алдынча чыгармачыл мүмкүнчүлүгүн ачууга үйрөтүү үчүн үлгү катары пайдаланылат жана сабакта окуу-

чулардын калптарды чыгармачыл өз алдынча ойлоп табуу аракети көрүлөт.

Үлгү үчүн мисалдар:

1-калп: Кичинемде турна бактым, Арка арынгына жабуу жаптым. Өз энемдин ичинде экенимде, Чон атамдын жылкысын бактым. Олтуруптур дегенде олтуруптур, Карагайдын башында, Кайнап-кайнап көл түрүшүр, Бир карышкыр менен кумурска Күрөшүн турушур.

2-калп: Карышкырды кумурска өлтүрүптүр, Кумурсканы кой кылып кумга жайдым. Чегирткени ат кылып черге миндим, Чегирткени куш кылып көл кыдырдыш. Чылым кышдым чымышдын куу башынан, Чылбыр эпггим торгойдун чуудасынан. Бир торгойдон бир табак өбөк алдым. Сөөгү менен көлгө көпүрө салдым, Башкасы калл болсо да ушунум чын. (5)

5. Риторикалык таймаш

Максаты: Балдардын чечендик кепке машыгуусун текшерүү, түрдүү чөйрөдө, түрдүү кырдаалда жигердүү кеп ишкердуулугун ээ болууга машыктыруу.

Жүрүшү: Буга чейинки чечендик көпкө үйрөтүүчү бир катар иш-аракетгерди камтыган бул таймашта түрдүү риторикалык көнүгүүлөр аткарылат. Таймашты бир класстын окуучуларын экиге бөлүп өткөрсө болот.

Тапшырмалардын түрлөрү:

- 1) чечендик табышмак айтышуу;
- 2) чечендик батайтмаларды айтышуу;
- 3) көрүнүшкө же адамга чечендик баа берүү;
- 4) көрүнүшкө же адамга чечендик сын берүү;
- 5) көрүнүшкө же окуяга карата чечендик ой толгөөсүн айтуу;
- 6) чечендик калп айтышуу;
- 7) чечендик бата айтуу, бата берүү үлгүсүн түзүү.

Мелдештин жыйынтыгында кимдин кеп ишкердүүлүгү күчтүү болсо, ошого "класстын чечми" деген наам ыйгарылат.

6. Риторикалык акыйнек

Максаты: иштин бул түрүндө да окуучулар өзүлөрүнүн чечендик машыгуу, көнүгүүлөрүнүн деңгээлин түрдүү тематикада сынашат, бири-биринин өзүнө жараша чечендик кеп ишкердигине ылайык логикасынын кучун далилдешет.

Жүрүшү: Төмөндө риторикалык акыйнек айтышунун болжолдуу бир үлгүсү сунуш кылынат. Үлгүгө байкоо салган адам макал-лакап, учкул сөздөрдү айтышуу менен, бири-бирине чечендик сын жана баа берүүнүн үлгүсүн түзүшөт, логикалык ой жүгүртүүсүн, кыял чабыттарын, сабырдуулугун көрсөтүшөт. Тематикага жараша да айтышса болот.

Мисалы: бул ирет адеп, бийман, ынтымак жөнүндөгү риторикалык акыйнектин үлгүсүн алалы:

1- бала: "Жакшы таап сүйлөйт, жаман каап сүйлөйт" - дейт,

Мен сизди акыйнекке чакырайын.

2- бала: "Жакшынын шарапаты, жамандын кесепети" - деген накыл кеп бар,

Адегенде саламдашканды унутпасаң болмок.

1- бала: "Эжитөө көрүшпөйт, эки адам көрүшөт," - дейт. Айып этпе, кечирип кой.